

पंचायत समिती मुख्यालये असलेल्या
ग्रामपंचायतीमध्ये तसेच आठवडा
बाजार, शासकिय निम-शासकिय
कार्यालय संकुल, पर्यटन स्थळ व
बसस्थानक परिसर इत्यादी वर्दळीच्या
ठिकाणी आदर्श स्वच्छतागृह
बांधणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
शासन निर्णय क्र. संस्वअ-१००९/प.क्र. १६१/पापु-१६
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
दिनांक: १० जून, २००९

वाचा : १. शासन निर्णय क्र. संस्वअ-२०००/प्रक्र.३५२/पापु-१६, दि. २७ जुलै, २०००
२. शासन निर्णय क्र. सार्वशौ-१००२/प्रक्र. ९४/पापु-१६, दि. ११ सप्टेंबर २०००

प्रस्तावना:

ग्रामीण भागामध्ये परिसर स्वच्छता, वैयक्तिक स्वच्छता वाढीस लागावी, ग्रामीण जनतेचे आरोग्यमान
उंचवावे, तसेच ग्रामीण जनतेची विशेषतः महिलांची शौचालयाच्या सुविधेअभावी होणारी कुचंबणा टाळावी म्हणून
संपूर्ण स्वच्छता अभियान राबविण्यात येत आहे. राज्यात आतापर्यंत ६६६८ ग्रामपंचायतींना निर्मल ग्राम पुरस्कार
प्राप्त झाला आहे.

परंतु ग्रामीण भागात ज्या ठिकाणी मोठ्या प्रमाणावर लोक विशिष्ट कालावधीपुरते एकत्र जमा होतात. उदा.
पंचायत समिती मुख्यालयाची ठिकाणे, आठवडी बाजार, बसथांबा, प्रमुख व्यापारी ठिकाणे, औद्योगिक क्षेत्रे, प्रेक्षणीय
स्थळे व स्थानिक स्वराज्य संस्थांची कार्यालये अशा ठिकाणी लोकांना प्रसाधनगृहांची अत्यंत निकड जाणवते.

खऱ्या अर्थी उघड्यावरील शौचविधी बंद करण्यासाठी ग्रामीण भागात तरंगत्या लोकसंख्येसाठी तंत्रशुद्ध
स्वच्छतागृह उभारून स्वच्छतेच्या गरजा भागविणे, स्थानिक गरजांसाठी आधुनिक सुविधा उपलब्ध करून देणे.
स्वच्छता गृहाच्या दैनंदिन देखभाल दुरुस्तीकरीता चांगली व्यवस्था निर्माण करणे. इत्यादी बाबी शासनाच्या
विचाराधीन होत्या. याबाबत शासनाने पुढीलप्रमाणे निर्णय घेतला आहे.

शासन निर्णय:

सार्वजनिक ठिकाणी जिथे खूप लोक एकत्र येतात अशा ठिकाणी स्वच्छतागृहाची सुविधा उपलब्ध करून
देण्यासाठी ग्रामीण भागात २००० पेक्षा जास्त लोकसंख्या असलेल्या ग्रामपंचायतीमध्ये सार्वजनिक स्वच्छता संकुल
बांधकाम हाती घेण्याची गरज आहे. पहिल्या टप्प्यात तालुका मुख्यालय असलेल्या ठिकाणच्या ग्रामपंचायतीमध्ये
सार्वजनिक स्वच्छतासंकुल बांधणे, शौचालयाची शाश्वत देखभाल ठेवणे व ग्रामीण भागात स्वच्छतागृह उपलब्ध
नसलेल्या ठिकाणच्या लोकांना शौचालय वापराची सवय लावणे इत्यादीसाठी खालील प्रमाणे कालबद्ध कार्यक्रम
आखण्यात येत आहे.

अ.क्र.	तपशिल	दिनांक
१.	जिल्ह्यातील तालुका मुख्यालय असलेल्या ग्रामपंचायतीमध्ये बांधावयाच्या सार्वजनिक स्वच्छतागृह संकुलाची संख्या व स्थान निश्चिती करणे.	२० जून २००९ पर्यंत
२.	सार्वजनिक स्वच्छतागृह संकुल बांधण्यासाठी व देखभालीसाठी एजन्सी निश्चित करण्यासाठी निविदा वर्तमानपत्रात देणे.	२५ जून २००९
३.	निविदा स्विकृत करून एजन्सी निश्चित करणे व ग्राम पंचायतीस कळविणे	२९ जुलै २००९
४.	ग्रामपंचायत, जिल्हा परिषद व एजन्सी यांच्यातील त्रिपक्षीय करारनामा करून कार्यादेश देणे.	३१ जुलै २००९
५.	प्रत्यक्षात काम सुरु करणे.	१ ऑगस्ट २००९
६.	बांधकाम पूर्ण करून अंतिम मुल्यांकन करणे	३० नोव्हेंबर २००९

अ. स्वच्छतागृह संकुलासाठीच्या निधी बाबत .

केंद्र शासनाने संपूर्ण स्वच्छता अभियानांतर्गत सार्वजनिक शौचालयासाठी उपलब्ध करून दिलेला निधी प्राधान्याने वापरण्यात यावा व आवश्यकता व उपलब्धतेनुसार अधिकच्या संकुलासाठी पुढील निधी वापरण्यात यावा.

१. आमदार व खासदार निधी.
 २. जिल्हा परिषद निधी.
 ३. केंद्र व राज्यशासनाचे इतर योजनातील निधी.
 ४. पंचायत राज संस्थाना बक्षिस म्हणून मिळालेली रक्कम.
 ५. ग्रामपंचायत व इतर निधी.
- (त्या-त्या निधीच्या अटी व शर्तीचे पालन करावे.)

ब. जिल्हापरिषदेने करावयाची कार्यवाही.

१. जिल्ह्यातील पंचायत समिती मुख्यालय असलेल्या ठिकाणी जेथे ग्रामपंचायत आहेत तेथील सरपंच, ग्रामआरोग्य, पोषण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीचे अध्यक्ष व सचिव, ग्रामसेवक, गावातील क्रियाशील कार्यकर्ते तसेच पंचायत समिती पातळीवरील गटविकास अधिकारी, तहसिलदार, उप अभियंता यांची बैठक तातडीने आयोजित करावी.
२. स्थानिक परिस्थिती नुसार सर्व सुविधा असलेला सार्वजनिक स्वच्छतागृह संकुलाचा आराखडा निश्चित करावा.
३. सार्वजनिक स्वच्छतागृह वापराच्या दृष्टीने सोयीच्या जागा निश्चित कराव्यात.या जागा ग्राम पंचायत किंवा शासनाच्या मालकीच्या असल्याची खात्री करावी.
४. सार्वजनिक शौचालयाबाबत संबंधित योजनेचा निधी उपलब्ध करण्याची कार्यवाही करावी.
५. स्वच्छतागृह (युनिट) आराखडा तयार करतांना दर्जेदार साहित्य व सर्व सुविधायुक्त खालील बाबी आवश्यक राहतील.

१. स्त्री व पुरुषासाठी विरुद्ध बाजूस स्वतंत्र प्रवेशद्वार असावे .
२. प्रवेशद्वार प्रशस्त असावे.
३. आकर्षक रंगरंगोटी व सूचना फलक असावा.
४. छतावर पाण्याची बंदीस्त टाकी असावी.

५. संडास व मुतारीमध्ये पाण्याचे नळ कनेक्शन असावे.
६. हात-पाय धुण्याची जागेवर नळ कनेक्शन असावे.
७. छत सोडून आतील सर्वच बाजूस टाईल्स असाव्यात.
८. स्वच्छतागृह वापरण्याचे नियमाचा फलक असावा.
९. हातपाय धुण्याचे/ अंधोळीचे, सांडपाण्याचे योग्य व्यवस्थापन केलेले असावे (वृक्षरोपण, शोषखड्डा इ.)
१०. वर्दळीच्या ठिकाणी स्वच्छतागृह उपलब्ध असल्याचे किमान ४ माहिती फलक परिसरात लावलेले असावेत.
११. अपंगांना वापरण्यास सुलभ असावे.
१२. सार्वजनिक शौचालय बायोगॅस संयंत्राला जोडून शौचालय संकुलातील लाईट तसेच व्यावसायिक व अन्य कारणासाठी वापर करावा. बायोगॅस प्लॅट मधून निघणा-या स्लरीसाठी योग्य तंत्रज्ञानावर आधारित कंपोस्ट युनिट किंवा ड्राईंग युनिट अत्यावश्यक आहे.
१३. आराखड्याप्रमाणे शौचालय बांधण्यास ग्रामपंचायतीकडून प्रस्ताव घेणे.
१४. मंजूर शौचालयाचा निधी तात्काळ ग्रामपंचायत स्तरावर वर्ग करणे.

क बांधकाम व व्यवस्थापन संस्थेच्या निवडीसाठी अटी व शर्ती.

एजन्सीची निवड ही तांत्रिक अनुभव व आर्थिक निविदा यांवर करण्यात यावी. संबंधित निविदा धारकाने तांत्रिक व आर्थिक माहिती ही स्वतंत्र पाकिटामध्ये द्यावी. ते पाकिट दुसऱ्या मोठ्या पाकिटामध्ये सीलबंद असावे (दोन लिफाफा पद्धत).

या अनुषंगाने राज्यभरात सुसूत्रता राहावी म्हणून शासनस्तरावर निवेदेचे प्रारूप तसेच अटी व शर्ती निश्चित करून जिल्हा परिषदांकडे स्वतंत्रपणे पाठविण्यात येतील. त्यामध्ये जिल्हा परिषदांना काही बदल करावयाचा असल्यास त्याबाबतची कारणे शासनास कळवून त्याप्रमाणे कार्यवाही करावी. तसेच त्रिपक्षीय कराराचा मसूदाही शासन स्तरावरून निश्चित करून देण्यात येईल. त्याप्रमाणे वरील कार्यवाही करावी.

निविदा धारकांपैकी सुयोग्य व सक्षम एजन्सीची निवड जिल्हापातळीवर करावी. त्रिपक्षीय करारनामा झाल्यानंतर ग्रामआरोग्य, पोषण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीने आदेश द्यावेत. सदरचे काम पूर्ण करून पाच वर्षे देखभाल दुरुस्ती एजन्सींना करावी लागेल. निविदेमधील दिलेल्या अटी व शर्ती प्रमाणे काम पूर्ण करून घ्यावे.

निविदा प्रक्रिया बाबत वित्तीय नियमाचे पालन करण्यात यावे.

ड. तालुकास्तरावरून करावयाची कार्यवाही

१. ग्रामपंचायतीकडून परिपूर्ण प्रस्ताव जिल्हा परिषदेस सादर करावा.
२. उपअभियंता यांनी टप्पानिहाय मूल्यांकन ग्रामपंचायतीस द्यावे.
३. गाव पातळीवर मोठ्या प्रमाणात जनजागृती करावी

इ. ग्रामपंचायतीने करावयाची कार्यवाही :

१. स्वच्छतागृह बांधण्यासाठी ग्रामसभेचा ठराव दिनांक २० जून २००९ पूर्वी प्राप्त करून घ्यावा.

२. शौचालयासाठी जागा उपलब्ध असल्याचा दाखला ग्रामपंचायत/बक्षिसपत्र/सात-बारा उतारा इ.जिल्हा परिषदेकडे सादर करावे.
३. स्वच्छतागृह संपूर्ण स्वच्छता अभियानातील असल्यास १० % लोकवर्गणी/ग्रामपंचायतीचा हिस्सा जिल्हा परिषदेकडे जमा करावा.
४. देखभाल दुरुस्ती करण्याबाबत ग्रामपंचायतीचे हमीपत्र सादर करावे.
५. सार्वजनिक स्वच्छता संकुलाच्या ठिकाणी पाण्याची उपलब्धता करून द्यावी.

ग. स्वच्छता संकुलाच्या देखभाल दुरुस्तीकरीता खालील प्रमाणे निधी उपलब्ध करणे.

१. १२ वा वित्त आयोग.
२. ग्रामपंचायत निधी.
३. शौचालय नसलेल्या कुटुंबाकडील स्वच्छता शुल्क.
४. बाजारातील विक्रेत्यांवर अधिभार.

फ. सनियंत्रण

१. मुख्य कार्यकारी अधिकारी याच्या अध्यक्षतेखाली दरमहा आढावा घेण्यासाठी समिती स्थापन करण्यात यावी. या समितीत मुख्य कार्यकारी अधिकारी, कार्यकारी अभियंता (बांधकाम), उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रापं.), गटविकास अधिकारी, उपअभियंता(बांधकाम) ग्रामपंचायतीचे सरपंच ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीचे अध्यक्ष व सचिव, ग्रामसेवक यांचा समावेश असावा. अधिका-यांनी वेळोवेळी साईटवर जाऊन दर्जा पडताळणी करणे आवश्यक राहिल.
२. दरमहा मु.का.अ. यांचेकडे होणा-या आढावा बैठकीत गटविकासअधिकारी/ उपअभियंता यांच्याकडून आढावा घ्यावा व त्यांना मार्गदर्शन करावे.
३. शौचालयाचे काम चालू असतांना उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रापं.), व कार्यकारी अभियंता(बां) यांनी शौचालयास प्रत्यक्ष साईटवर भेट द्यावी.
४. शौचालयाचे काम चालू असतांना गटविकास अधिकारी यांनी वेळोवेळी ग्रामपंचायतीस भेटी देवून शौचालयाची पाहणी करावी.
५. शौचालयाचे काम चालू असतांना उप अभियंता (बांधकाम) यांनी १००% शौचालयास प्रत्यक्ष साईटवर जाऊन मार्गदर्शन करावे.
६. कामाच्या प्रगतीचा मासिक अहवाल विहीत नमुन्यात विभागीय आयुक्त व राज्य शासनास सादर करावा.

वरीलप्रमाणे दिलेल्या मुदतीत आवश्यक व परिपूर्ण कार्यवाही करावी .तालुका मुख्यालय असलेल्या सर्व ग्रामपंचायती डिसेंबर २००९ पर्यंत हागंदारीमुक्त करण्यासाठी सर्व घटकांनी प्रयत्न करावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक २००९०६१०१९२५४४००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने.

(अजितकुमार जैन)

प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

- १) मा. राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव.
- २) मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव.
- ३) मा. उप मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव.
- ४) मा. मंत्री, पाणी पुरवठा व स्वच्छता यांचे खाजगी सचिव.
- ५) मा. राज्यमंत्री, पाणी पुरवठा व स्वच्छता यांचे खाजगी सचिव.
- ६) मा. अध्यक्ष, जिल्हा परिषद (सर्व)
- ७) मा. मुख्यसचिव, महाराष्ट्र शासन, मुंबई
- ८) राज्य पाणी पुरवठा व स्वच्छता मिशनच्या शिखर समितीचे व कार्यकारी समितीचे सर्व सदस्य.
- ९) जिल्हा कार्यकारी समितीचे सर्व सदस्य
- १०) विभागीय आयुक्त (सर्व)
- ११) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
- १२) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- १३) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हापरिषद (सर्व)
- १४) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागातील सर्व पर्यवेक्षकीय अधिकारी व कार्यासने
- १५) निवडनस्ती, (पापु.१६) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग.